

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Postbus 114, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

GEEN ENKELE LICHTGLANS

Het zal ook u wel 'ns opgevallen zijn, hoe moeilijk het is de opvattingen van anders-denkenenden goed te begrijpen en te formuleren. Ongewild gaan we elkaar vaak denkbeelden toedichten, die met de werkelijke bedoelingen in strijd zijn.

Ik vind het maar een verdrietige zaak, al die misverstanden. Des te verdrietiger als naderhand ook nog blijkt, dat het verschil in formulering aanmerkelijk groter is dan het onderscheid in de wezenlijke opvattingen op het gebied van levens- en wereldbeschouwing. Het wil me voorkomen, dat dit soms ook tussen christenen en humanisten valt aan te wijzen. Waar psychische behoefte en praktische daden voor een belangrijk deel overeenstemmen, doet de formulering vaak toch een onoverbrugbaar verschil vermoeden. Het zal naar mijn mening in toenemende mate blijken, dat beide groeperingen in dit opzicht achterlopen. Maar op deze kant van het verschil in zien-en-zeggen ga ik vanmorgen niet verder in. Het gaat mij om de essentie, om wat werkelijk bedoeld wordt dus.

Bijwijken komt er eens andersmans interpretatie van je eigen visie naar voren, die je doet verzuchten: „Schilder, 'k wou mezelf eens zien, al op je doek getekend”. Wij humanisten weten ervan mee te praten.

Vanaf den beginne van ons georganiseerd optreden in de Nederlandse samenleving van vlak na de Tweede Wereldoorlog dus, werden wij voor belijders van een oppervlakkig optimisme versleten. Wij hebben, zei men, een vertekend beeld van de mens. Wij zien zijn deugden met een vergrootglas, wij verdonkeren liefst zijn ondeugden. Of in christelijke termen geformuleerd: wij ontkennen de zondeval van de mens en erkennen niet, dat hij alleen door genade tot iets goeds in staat is.

Een inzender in „De Tijd” formuleerde het destijds aldus: „Wat zijn Humanisten? Dit zijn verbazend liefvallige mensen, die overvloeien van optimisme en welwillendheid”. Een ander schrijft: „Alle vormen van humanisme zijn gekarakteriseerd door het grenzeloze enthousiasme over de macht van de mens”.

Volgens deze opvatting is ons humanisme dus

een optimistische levensovertuiging, die wel tot teleurstellingen moet leiden.

Hier is weer een voorbeeld, dunkt me, dat het portret niet deugt. Het zou van weinig realiteitszin getuigen, als wij alleen van een zo blank blinkend menstype uitgingen.

Inderdaad kunnen wij bijzondere waardering opbrengen voor zijn morele grootheid die in vroeger en later tijden is aan te wijzen: ik denk aan opofferingsgezindheid en zedelijke moed in tijden van gevaar.

Hiervan blijkt geen enkele godsdienst of levensovertuiging het alleenvertoningsrecht te bezitten. Weest u eens eerlijk: als de televisie u de jaren 1940—1945 weer laat beleven, waarin het verzet een niet weg te denken tegenkracht is geweest, wordt u dan niet geraakt door de inzet, die mensen wisten op te brengen?

Ik bewonder ook zijn esthetische prestaties, die ons leven mede leefbaar maken. Als ik in een vakantie, waarin regenbuien afgewisseld werden door andere regenbuien, een museum binnenstap, dan vergeet ik die naargeestigheid buiten onmiddellijk door de kleuruitbarstingen van een Chagall en zijn kunstbroeders; dan zijn het mede-mensen, die een groot stuk van mijn geluk overeind houden.

Maar aan het voorbeeld van de bezettingstijd kunnen we tegelijkertijd de tegenkant van de medaille laten zien: het tekortschieten in mede-menselijkheid, het rücksichtslos vernietigen van menselijk leven en menselijke waarden. Wie van onze generatie zou dit willen of kunnen negeren, of zelfs maar bagatelliseren?

Ik ontken dus de juistheid van het etiket louter optimist te zijn, waar dit ons humanisten opgeplakt wordt. Het gebeurt echter ook, dat het tegendeel naar voren komt: de interpretatie van ons humanisme als een in wezen pessimistische levensovertuiging. Ik kwam dit bijvoorbeeld tegen in „Réveille”, veertiendaags tijdschrift ten behoeve van de Nederlandse militairen, uitgegeven door het Bureau Protestantse Geestelijke Verzorging. Onder de wisselende titels: HUMANISTISCH CREDO, ATHEïsME en HUMANISTISCHE MENSBEsCHOUWINGEN verscheen daarin

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 12 september 1965

dit jaar een serie principieel bedoelde artikels, geschreven door de hoofdredacteur. In zijn laatste artikel formuleert de schrijver een drietal criteria, dat z.i. typerend is voor de mensbeschouwing van het humanisme:

1. De mens is uniek.
2. De mens is tegelijk medemens.

Tot zover gaarne accoord. Als derde punt lezen we dan:

De mens is zo beperkt, zo begrensd, zo gebrekkig. Ik citeer in aansluiting op dit laatste punt:

„De dood is het uiterste einde: achter deze horizon is geen andere meer. Dan is er niets meer...” En:

„Het menselijk bestaan is zinloos, gaat hopeeloos onder; waarom spant hij zich dan in? Misschien enkel om in opstand te komen tegen de dood, die hem ondanks al zijn opstand toch overwinnen zal? Waarom getroost de mens zich offers als ook die offers geen enkele zin hebben, en de mens alleen maar leeft in worsteling tegen de dood? Dan heeft het leven geen enkele waarde meer. Dan blijft er van de humanistische mens- en levensbeschouwing slechts één oneindig zwart pessimisme over, waarin geen enkele lichtglans doorbreekt.

En dat is zo, omdat het humanisme het bestaan van God niet erkent, en met het bestaan van God ook de Heiland der wereld, Jezus Christus, heeft afgeschreven”.

Tot zover deze kolonel-dominee.

Hier is een kenschets van het leven in het geding, die — dacht ik — zelfs niet alle godsdienstigen voor hun rekening zullen nemen.

Hoe dan ook: met deze aan het humanisme toegekende levensbeschouwing ben ik het als humanist volmaakt oneens.

Zelfs als wij het leven tussen geboorte en dood van slechts één mens analyseren, duizelen wij van mogelijkheden en taken, van kansen en idealen, van prestaties en overwinningen.

Inderdaad: ook van tekortkomingen en nederlagen. Maar samen de moeite van geleefd te hebben waard.

Zie de mens, allereerst de jonge mens. Met zijn onbevangen vertrouwen in de volwassenen en de wereld, in eigen kunnen en andermans hulpvaardigheid. Tot hij zich tekortkomingen bewust wordt, en de spanning tussen opgave en prestatie: de strijd is begonnen. De mislukking verbijstert aanvankelijk, maar versterkt ook de wil tot revanche, tot het opnieuw aangaan van de kamp met weerstanden en tegenkanting. In de kinderjaren is dit een activiteit-op-de-korte-baan, en in de nog kleine cirkel met het ik als middelpunt, en de eigen omgeving als uiterste omtrek. Maar het perspectief kondigt zich al aan: „Als ik groot ben...” Dan komt de periode, waarin zich dit alles verdiept en verwijdt. Het gezin, de school, de straat dijen uit tot land en wereld, die zijn aandacht en inzet opeisen. Ik ontken, dat dit voor de jeugd van vandaag niet zou gelden. Juist de problemen buiten het materiële luilekkerland, waarin zij zich hier veelal geplaatst zien, trekken hun belangstelling. Ook hier een denken en streven in perspectief. Nieuwe wendingen voltrekken zich in en door het huwelijk: allereerst de beleving van het dubbel-ego, het één zijn met de ander.

Rede en Religie in het Humanisme

In deze uitgave is er naar gestreefd de verschillende opvattingen die zich binnen het humanisme over deze onderwerpen voordoen, tot hun recht te laten komen.

Formaat 15x23 cm. - Omvang ca. 250 pag.s

Prijs f 9.90

U kunt dit bestellen door overschrijving op giro 30.49.60, t.n.v.

Centraal bureau Humanistisch Verbond
POSTBUS 114 — UTRECHT

Daarna voor velen de ervaring, dat eigen leven zich voortplant in een nieuwe generatie. Nieuwe hoop en verwachting, maar allicht ook teleurstelling over niet verwachte richtingswijzigingen, misschien zelfs terugval.

Maar ook deze ervaring verdiept de stroom van het leven: het blijkt altijd anders. Gezin en werk worden hoekstenen van ons levensgebouw, zij zijn in hoge mate bepalend voor vorm en soliditeit van ons huis.

Gelukkig hij, die ook contact blijft houden met het streven naar betere menselijke verhoudingen, dat zich in de maatschappij onuitroeibaar handhaaft. Het ideaal wordt nimmer bereikt in de vorm, waarin zijn schepers en voortdragers het zich voorstellen.

Tussen haakjes: Of aan die nagestreefde toekomstige wereld ook weer geen ernstige tekortkomingen zouden kleven, is een probleem, dat al sinds jaren gesteld is. De uit het tsaristische Rusland verbannen wijsgeer Berdjajew waarschuwde al: „Utopieën lijken nu heel wat gemakkelijker te verwezenlijken dan wij tot nu toe dachten. Wij hebben nu een heel andere nieuwe zorg: Hoe voorkomen wij hun verwezenlijking”. Waarbij hij denkt aan een dreigende ontmenselijking van de maatschappij.

Maar dat aan „de goeie ouwe tijd” thans alleen nog maar een negatieve inhoud gegeven wordt, bewijst dat althans in sociaal opzicht duidelijk van vooruitgang gesproken kan worden.

Hij, die zo zijn leven overschouwt bij het einde, als dit zich aankondigt, zal allermint van een verloren partij spreken, die alleen maar in het hiernamaals gerevancheerd zou kunnen worden.

Wie dit menselijk leven op aarde — en van een ander heeft niemand mij de bewijzen geleverd — in historisch perspectief heeft leren zien, wie weet, dat het via de mens

gaat om de mensheid, hij zal niet van een zinloze ontwikkeling spreken. Het perspectief schuilt juist in de nimmer eindigende taak te trachten de herhaling van misdaden en beledigingen, door mensen aan mensen begaan, te voorkomen.

Wij schakelen concentratiekampen en atombommen niet uit, als wij de balans opmaken van de daden, die door een lange geslachtenreeks in deze wereld gesteld zijn. En wij garanderen evenmin een toekomst, waarin de „total loss” door een waterdichte assurantie tot slechts een administratieve handeling teruggebracht is. Maar wel weten we, dat het de inzet van ons mensen vraagt en die waard is om het leefklimaat op deze planeet veilig te stellen en te verbeteren.

Juist de voor ons liggende decennia zullen beslissend zijn voor het voortbestaan van het menselijk geslacht. Wie een boek als Pierre Bertaux' „Mutatie van de mensheid”, of Gabor's „Blauwdruk van de toekomst” leest, komt opnieuw onder de indruk van wat er verloren of gewonnen kan worden.

Bertaux schrijft: „Steeds meer krijgt de mensheid de vorm van een wereldomspannend netwerk van contacten, communicatie en informatie, waarvan de ontwikkeling is gericht op een steeds hechter samenhang, volledige solidariteit en een snelle uitwisseling van reacties. Daarmee staan wij aan het begin van een wereldtijdperk, van de planetisatie van het menselijk geslacht, om met Teilhard de Chardin te spreken.”

Hij spreekt ook over de wordende mens, die door sociale invloeden anders zal zijn, dan die van nu, toegerust voor de komende taken, waarvan wij nog nauwelijks een voorstelling hebben. Waarom vroegen wij in dit kwartiertje uw aandacht voor ontwikkelingsverschijnselen, zowel van de individuele mens als van de mensheid-als-totaalbeeld? Omdat we wilden trachten te laten uitkomen, dat de humanist het leven hier op aarde noch als een onbeduidende, noch als een perspectiefloze

aangelegenheid kan zien. De vraag of er door dit en door de volgende geslachten meer geleden dan genoten zal worden, met andere woorden of we in dit opzicht pessimistisch of optimistisch behoren te zijn, is niet te beantwoorden. Maar we weigeren dit leven hier, omdat wij niet kunnen uitgaan van een hemels perspectief, zijn waarde te ontzeggen of zijn lichtglans te ontkennen.

Op onszelf en op onze medemensen zetten wij de kaart.

Een gokspel dus? Ja, grotendeels wel. Omdat niemand het reageren en samenspelen van 30 duizend miljoen mensen kan voorzien, om nog niet eens te spreken van de spelingen van de natuur ten goede of ten kwade. De februari-ramp van 1953 had niemand zien aankomen.

Een gokspel, ja, maar dat wij niet blindelings spelen.

Wij hebben invloed op het vaststellen van de spelregels en schakelen onze rede in bij het hanteren daarvan.

De uitslag staat inderdaad niet vast: het leven blijft een avontuur, maar een eenzaam avontuur hoeft het gelukkig niet te zijn.

Ik kan psychologisch wel verklaren waarom gehunkerd wordt naar een hiernamaals, waarin misslagen en onrechtvaardigheden vereffend zullen worden. Maar voor ons is dit verlangen geen houdbare grond voor de verwachting.

Reëler lijkt me als uitgangspunt te nemen: Wij wagen het met het leven. Wij willen leren leven met dit leven.

Wij zullen zelf, u en ik, voor het vreugdevolle, hier en nu moeten zorgen. Dat behoort tot de essentie van ons mens zijn. A propos, dominee, u zei toch: Geen enkele lichtglans? En de glunderende lach van mijn prille kleinzoon dan? Hij in zijn onbevangeheid logenstrafte alle zwaartillende theorieën, die theologen blijkbaar kunnen bedenken.

S. Bouma.

de dubbelster

Wanneer het 's avonds stil wordt, en de nacht
De velden intrekt, en rondom uw huis
Bewaakt door het bosch weer met zijn diep geruisch
't Rustig gebied, waar u de liefde wacht,

En aan den klaren hemel vindt uw oog
De schitterende volte, schoon en ver,
Dan, onder die vertrouwenden van omhoog,
Flonkert de zachte, wondre dubbelster.

Twee sterren, wentelend en zóo verbonden,
Dat ieders beeld in 't evenbeeld verdwijnt,
Het vredig licht, door ieder afgezonden,
Ons in één luister vredig verschijnt.

Zóo in hun beider helderheid verloren
Als oog in oog van dieper weelde straalt,
Zoo als twee harte' elkander toebehooren.
Als liefde om liefde met verlangen dwaalt,

Zoo drijven zij, eeuwig in evenwicht,
In de eeuwige nachtzee, die geen einder kent:
Twee werelden, elkander toegewend,
Twee zonnen in elkanders zuiver licht.

Jan Prins
(Uit: Dichters van deze tijd)

CITAAT

Soms zie je ineens een gedachte geformuleerd, die al jaren in je omgaat, maar die je nog nooit onder woorden hebt gebracht. Dat heb je dan nagelaten, misschien uit luiheid of omdat nog nooit een gesprek of opstel er aanleiding toe heeft gegeven. Zulke vage ideeën bestaan eigenlijk nog niet, zij zijn in de kiem wel aanwezig, maar zij moeten nog geboren worden. Het praten of schrijven bevordert de verlossing, het praten nog veel meer dan het schrijven. Want bij het praten is de techniek van minder betekenis en men kan met horten en stoten en in flarden een gedachte uiten, waarvan men het bestaan bij zichzelf niet had vermoed. Conclusie: Er moet meer gepraat worden.

Het is ook mogelijk, dat het embryonale denkbeeld niet tot leven komt, omdat je er bij denkt: „Dit kan niet zijn. Dit is te onwaarschijnlijk, of te afschuwelijk. Hier moet ik een denkfout hebben gemaakt. Misschien mankeert er iets aan mijn interne secretie of ik ben ten prooi aan een tijdelijke zwaarmoedigheid of een ongemotiveerd optimisme. Je laat het embryo dus embryo blijven. Uit angst of onzekerheid. Maar dan blijkt plotseling dat andere, hardere en moediger naturen hetzelfde al hebben gedacht en het zelfs hebben opgeschreven. Je leest het en de gedachte is geboren en staat zwart op wit.

Dit is mij nu gebeurd, toen ik in een krant de bespreking las van het boek *Der Scharlatan* van Hermann Kesten. Daar stond: „Niets heeft de mensen in alle tijden en alle landen zo ongelukkig en zo boos gemaakt als de pogingen hen gelukkiger en beter te maken. De geschiedenis van de ontwikkeling van de mensheid is één grote bloedige grap.”

Kan dit waar zijn? Mág het waar zijn? En — als de thans levende generaties tot zo'n conclusie moeten komen — blijft nog de vraag: móet het waar zijn?

Als ik over mijn papier heen naar beneden in de stadstuin kijk, zeg ik, dat het niet waar is. Een vrouw zit in de zon te lezen, een jongen knutselt, een man knipt gras, een moeder loopt met haar kindje door de tuin. Zijn deze mensen op dit ogenblik niet gelukkig? Ongelukkig en boos zijn zij in elk geval niet. Maar misschien worden er geen pogingen ondernomen hen gelukkiger en beter te maken. Niet direct althans. Toch is er weinig voor nodig hen boos te maken. Het veranderen of niet veranderen van radio- en tv-programma's kan protestbewegingen oproepen. En in ons land zelfs een kabinetscrisis veroorzaken.

Er is dan nog geen sprake van „een grote bloedige grap”. Die speelt zich af op andere plaatsen in de wereld. Daar pogen de mensen elkaar gelukkiger en beter te maken met het communisme of met de democratie, met de rassensamenvatting of met de apartheid. En

het onmiddellijke gevolg is, dat er elke dag, elk uur, mensen worden doodgeschoten. Maar als Kesten gelijk heeft en het is waar, dan hóeft het nog niet waar te zijn en als het niet hoeft, mag het ook niet.

„De geschiedenis van de mensheid is één grote bloedige grap.” Maar de geschiedenis van de mensheid kent ook een onuitroeibaar verzet tegen die grap. Er zijn altijd weer mensen opgestaan, die er een eind aan willen maken, en niet zo weinig mensen! Zij wilden.... de mensen gelukkiger en beter maken.

Gedachten als van Kesten, die ook wel bij anderen (bij mij bijvoorbeeld) opkomen zijn waar, maar zij zijn niet de hele waarheid. Wie dit uit het oog verliest, loopt het gevaar elk pogen om de mensen gelukkiger en beter te maken maar op te geven. En dat gevaar is niet denkbeeldig. Want terwijl ik enerzijds meen te bespeuren, dat steeds meer mensen de grote bloedige grap niet als een onvermijdelijkheid willen aanvaarden, meen ik, dat anderzijds de apathie toeneemt. De pogingen om gelukkiger en beter (in materiële zin meestal) te worden beperken zich dan tot de eigen persoon en de naaste omgeving daarvan. Dat wil zeggen: men póóg de pogingen daartoe te beperken. Op het kritieke moment lukt het — gelukkig — niet.

Een bewijs daarvoor meen ik gevonden te hebben in het derde deel van de briefwisseling tussen Ter Braak en Du Perron, dat ik uit de hand had gelegd, toen ik de krant ging lezen. Daar zijn twee principiële individualisten aan het woord die met hun toenmalige geestverwant Greshoff konden zeggen: „Wat of er ook gebeurt, ik doe niet mee.”

Maar zij deden wel mee. Heel duidelijk toen zij begonnen in te zien, wat het nationaal-socialisme betekende voor hen en voor de wereld, waarin zij wilden leven. Maar toch eigenlijk ook al in hun literair en essayistisch werk. De oprichting van een maandschrift voor letteren en kunst, *Forum*, had een propagandistische bedoeling: het stellen van de vent boven de vorm. Met hun propaganda hebben ook zij mensen ongelukkig en boos gemaakt. Maar dan toch weer anders dan de bruine en zwarte loeders die zij in de laatste jaren van hun leven hebben bestreden.

Wij moeten wel meedoen. En dat dit zou moeten uitlopen op een grote bloederige grap, behoeft niet waar te zijn. Het móet niet en het mág niet.

Is dan het gepreek over de vrede door hen die geweld plegen geen huichelarij? Vaak wel. Maar wie huichelt maakt een buiging voor de deugd. Hij weet, dat hij, geweldplegende, moreel aan het kortste eind trekt. Er zou over het citaat uit de boekbespreking meer te zeggen zijn. Bij voorbeeld: Worden de mensen dikwijls niet beter als zij boos zijn?

H. H.

lezingen voor de radio

zo. 19 sept. VARA 9.45 uur: Th. W. Polet: „Wie niet werkt...”

zo. 26 sept. VARA 9.45 uur: Matthew I. Spetter: „De hartstocht die onze verwondbaarheid heelt”.

zo. 3 okt. VARA 9.45 uur: G. Stuijveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

zo. 10 okt. VARA 9.45 uur: L. P. G. Nelemans: „Een menswaardig bestaan”.